

Om vänskap i Platons anda hos Augustinus av Hippo

Gunnar af Hällström, Åbo
ghallstr@abo.fi

Först några ord om källmaterialet för detta anförande. Som känt finns det åtskilligt om vänskap till exempel i Augustinus *Bekännelser*. Hans brev innehåller likaså mycket som vore användbart med tanke på temat. Men Augustinus syn på vänskapen framgår redan av hans allra tidigaste skrift från år 386/387. Källmaterialet för nedanstående tankar utgörs därför endast av denna relativt korta skrift, som brukar kallas *Contra Academicos*.

Det har gått nästan åtta hundra år från Platons dagar till Augustinus och hans *Contra Academicos*. Också rent fysiskt befinner man sig långt från Athen, nämligen på ett gods i Cassiciacum, dagens Cassago Brianza, norr om Milano, nära Como-sjön. Världen hade hunnit förändras mycket i religiöst avseende under århundradenas lopp. Nu gällde inte så mycket gudinnan Athena, eller Dioskurerna eller Asklepios. Kejsar Theodosius hade nyligen proklamerat kristendomen som statsreligion. På det personliga planet hade Augustinus lämnat den gnostiskt präglade manikeismen bakom sig och var beredd att ta det definitiva steget över till den kristna tron inkommande påsk (387) genom att låta döpa sig av biskop Ambrosius. Författaren till *Contra Academicos* är alltså inte ännu döpt, men anmäld som katekumen. Han är inte så ung längre: drygt trettio två.

Men Augustinus hade redan hunnit omfatta platonism av olika slag före den så kallade omvändelsen i trädgården i Milano. I *Bekännelsernas* sjätte bok berättar han om sin andliga och intellektuella utveckling. Den Nya Akademiens till skepsis tenderande filosofer föreföll honom i ett skede mycket mera vetenskapliga än manikéernas lärde, vilka tidigare hade framstått som intellektuellt mest tillfredställande. Men akademikerna lämnade Augustinus i djup misströstan om att någonsin finna sanningen, en pessimism som lättade efter att han läst Plotinos i översättning till latin. Marius Victo-

rinus övergång från platonisk filosof till kristen tänkare gjorde likaså ett djupt intryck på den oförtröttlige sökaren. Också Ciceros *Academica* hade han studerat i ett tidigare sammanhang. Denna skrift diskuteras och kritiseras grundligt i *Contra Academicos*, inte minst på grund av den tendens till skepticism som Augustinus ansåg påminna om Nya Akademiens kunskapsteoretiska inställning. Trots polemiken mot Nya Akademien i *Contra Academicos* är det inte ovanligt att forskare anser denna skrift vara starkt platonisk färgad. Jens Nørregaard ansåg Augustinus skrifter från vintern 386/387 ha Platons dialoger som förebild – därför kanske *Contra Academicos* inte är ett helt udda temaval vid Platonsällskapets konferens, trots allt. Vilka konsekvenser dialogens eventuella platoniserande tendenser hade för uppfattningen av vänskapen återstår att se.

Contra Academicos är en av flera dialoger som fördes mellan Augustinus och hans vänner i Cassiciacum. Vännerna utgjorde för det mesta inga nya bekantskaper från tiden i Milano, utan de hade förekommit redan i Augustinus tidigare liv i Norra Afrika. Också modern Monica deltog i samtalen, men inte i den dialog som nu är för handen. Också sonen Adeodatus var på plats i Cassiciacum, men deltog inte heller i samtalet om akademikerna. Bland deltagarna märks också Navigius, en av Augustinus bröder. Alypius, Augustinus barndomsvän, ofta omnämnd i *Bekännelserna*, numera advokat i Milano, hör likaså till debattörerna, trots att han inte ännu omfattat kristendomen. Vänskap över religionsgränser var således möjlig. Till vänskapen hörde alltså att man följde gruppens ledande personlighet, först från Tagaste till Kartago och Milano, och sedan för uppskattningsvis ett halvt år till Cassiciacum. *Contra Academicos* är tillägnad en viss Romanianus som sponsorerat Augustinus skolgång i Afrika, och som nu lämnat sin son Licentius att skolas av Augustinus. En viktig debattör i vänkretsen var en man vid namn Trygetius, tidigare militär och motståndare till akademiska studier som dock kommit på andra tankar. Gruppen är påfallande heterogen, men det är uppenbart att deltagarnas sociala status var rätt hög.

Vännerna hade det gemensamt att de var villiga att ägna sig åt "filosofi" och göra det tillsammans. De hade också resurser att tillbringa omkring sex månader på godset i Norra Italien, och beredskap att dela sina ekonomiska tillgångar med varandra. Även om alla inte alltid hade intresserat sig för livsåskådningsfrågor hade levnadsödena fört den samman, åter en gång. Vänskapen med Augustinus hörde definitivt till de allra viktigaste faktorer som förenade debattörerna. Augustinus var ett slags Sokrates som utgjorde den gemensamma nämnaren i mångfalden. Han hade nyligen av sagt sig sin

professur i retorik i Milano och firade ett förkortat mellanår med vännerna, i väntan på sitt dop inkommande påsk.

Vistelsen i Cassiciacum inleddes med planering och organisering. Man beslutade sig för att man skulle diskutera, det vill säga föra dialoger. Temat för den första serien av diskussioner var inte vänskapen, utan något oväntat den Nya Akademin. Men under dialogens gång, runt dialogen, förverkligas vänskapen. Vänskapen tangeras också tidvis i samtalen, men som ett sidotema. Augustinus är sammankallare och ordförande. Det är han som valt temat, vilket förklarar varför Nya Akademin skepticism valdes. Ännu för två år sedan hade han personligen erfarit ovisshetens dilemma. Men Augustinus fungerade också som sekreterare, eftersom diskussionen var avsedd att bli en bok som skulle sändas till nämnde Romanianus. Barndomsvännen Alypius fungerar som diskussionsgruppens domare, vilket innebär att han avstår från att bli en part i åsiktsutbytet. Han måste dock avlägsna sig för en tid för att sköta sin advokatbyrå i Milano. Denna välorganiserade vänskap fungerade rätt demokratiskt, även om ordföranden dominerar mer och mer allt efter som tiden går. Somliga deltagare är pratglada och impulsiva, andra reaktiva utan egna initiativ, med endast få eller korta inlägg. Augustinus kan forcera debatten genom att kräva ja eller nej – svar, men inte heller då får han alltid ett klart svar. Gruppdynamiken är stabil genom hela dialogen, debatorernas personliga drag är bestående.

Och vännerna är definitivt av olika åsikt i fråga om mycket. Men viktigast är att somliga utkristalliserar sig som försvarare av Nya Akademin, medan i synnerhet ordföranden häftigt kritiserar densamma. De olika åsikterna utgör inget problem för dialogen, snarare tvärtom. Det blir ingen debatt annars. Ordföranden kan till och med ge någon i uppdrag att vara av olika åsikt när åsikterna inte är tillräckligt divergerande! Inte ens i fråga om nyttan av att filosofera är man helt överens – en deltagare föredrar tydligt poesi, Vergilius först och främst.

Under debattens gång behöver man också en definition på vänskapen, *amicitia*. Den finner man hos Cicero: "*amicita est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et caritate consensio*." *Consensio*? Så långt är man inte ännu, men efter Augustinus monolog i slutet av boken dock på god väg. I andra sammanhang kan Augustinus härleda *amicitia* från *amor*: "*non aliunde quam ex amore nomen accepit*". Kärleken i vänskapen är inte helt villkorlös: "*Tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene utuntur anima rationali, vel certe quantum desiderant ea bene uti*", heter det i en

annan av dialogerna från Cassiciacum (Soliloquia 1,7). Vänner utgör alltså ett slag tillfälle till skolning, till intellektuell träning. Dåliga vänner kände Augustinus naturligtvis också till, till exempel då man var tillsammans ute och stal päron (*Bekännelser* II 9). Men då handlade det uppenbart inte om att "*uti anima rationali*", utan ondskan förenade småpojarna – enligt Augustinus senare tolkning av händelserna.

Och diskussionen flyter vidare. Från lyckan som alla söker kommer vännerna till frågan huruvida visheten är något som behövs för att vara lycklig. Från visheten fortsätter resonemanget till diskussion om huruvida den vise behöver kunskap för att vara vis, och om kunskap är möjlig. Räcker det inte med att avhålla sig från att ta ställning, på skeptikers sätt? Och slutligen följer Augustinus idéhistoriska tolkning av platonismens utveckling fram till egen tid, med höjdpunkt i nyplatonismen. Enligt denna tolkning var den Nya Akademiens skepticism egentligen blott ett strategiskt vapen i polemiken mot stoicismen, som med sin på empirism baserade positivism hotade Gamla Akademiens kunskapssteoretiska grundval. Under diskussionens gång föddes ett antal finurliga tänkespråk, av vilka några kan vara av allmänt intresse. I lätt bearbetad form heter det bland annat:

- tänk först, och skratta först därefter (åt motpartens argument). Man kom till och med överens om att förbjuda nedvärderande skratt åt varandras synpunkter (bland annat på grund av skillnaden i ålder och bildning bland debattörerna)
- svara på min fråga, inte på din egen! (för att den logiska följderna i diskussionen skall fortsätta)
- missbruka inte vår okunskap! (genom att propagera för egen ståndpunkt när övriga inte kan följa resonemanget)
- rätt mått är något gudomligt (inläggens längd i diskussionen måste vara rimlig)
- en äkta filosof sublimerar den fysiska njutningen för att orka utstå tänkandets tortyr (att finna argument i debattens hetta kan vara plågsamt)

- gör som du vill – det är enda sättet att få dig att upphöra därmed! (konsekvenserna av motpartens önskan kan vara sådana att denne snart blir tvungen att avstå från sin ursprungliga önskan)
- den som vandrar orätt väg misstar sig, men så gör också den som vägrar gå den rätta vägen (både stoicismen och Nya Akademin misstog sig).

Det framgår av *Contra Academicos* att programmet inte var överfullt av seminarier och paneldebatter. Vissa dagar fördes inga diskussioner alls, utan vännerna arbetade på godset eller satt och läste för sig själva. Måltiderna nämns, och glada skratt, inte så självklara i ett kristet sammanhang. Dessutom omtalas besök på badet, vilka dock kunde inkludera filosofisk diskussion i bastu-miljö. Något för kommande symposier?

En "eskatologisk slutmyt" återstår, nämligen tankar om vad som hände efter Cassiciacum. Augustinus förde denna typ av vänners samvaro kring livsåskådningsfrågor med sig till sitt biskopsstift i Hippo. I biskopshuset samlas man igen till "prästmnasium" kring biskopen, visserligen mera yrkesinriktat än i Cassiacum, men dock i samma anda. Också i klostren som följde Augustinus regler samlades man snart inte bara till gudstjänst, trädgårdsskötsel och egendomsgemenskap, utan också till studier och diskussioner. Arvet från Cassiciacum och vänkretsen där kom att fortsätta länge och långt in i den västliga kristenheten.